

Stanislav Kostlivý a Konštantín Čársky – elity slovenskej chirurgie*

Anna Falisová – Vojtech Ozorovský

Abstract

FALISOVÁ Anna – OZOROVSKÝ Vojtech: Stanislav Kostlivý and Konštantín Čársky – the Elite of Slovak Surgery.

Following the dissolution of Austria-Hungary and the establishment of Czechoslovakia, Slovak society was struggling from a severe lack of professional elites. A considerable portion of civil servants, academics and pedagogues rejected the new regime and left Slovakia. By examining the cases of two significant figures of medical science (surgery), S. Kostlivý and K. Čársky, this study introduces some key difficulties affecting the establishment of this discipline during inter-war Czechoslovakia. S. Kostlivý was among the founders of Slovak surgery, K. Čársky was a member of the first generation of Slovak surgeons. Political censorship and a profound lack of professionals enabled the rapid career growth of S. Kostlivý at the time Czechoslovakia was founded. K. Čársky experienced similar conditions at the beginning of wartime Slovak Republic as the change of regime in 1938 forced the completion of activities for a majority of Czech intellectuals in Slovakia. As the career of S. Kostlivý shows, neither great competence nor strong social capital within the medical community was sufficient enough to withstand the politically and ideologically motivated purges. However, after a short time, the founding generation of Czech doctors and pedagogues managed to create a solid collection of medical specialists who mitigated, to a certain extent, the effects of personnel disruption due to regime changes.

Keywords: surgery, Czechoslovak Republic, Stanislav Kostlivý, Konštantín Čársky, Comenius University, health education

Stanislav Kostlivý – cesta k zvolenej profesii

Stanislav Kostlivý sa narodil 30. októbra 1877. Bol jediným dieťaťom ministerského radcu a zástupcu riaditeľa Ríšskeho meteorologického ústavu vo Viedni. Jeho rodičia pochádzali z Česka a otvorene sa hlásili k českej národnosti. V centre monarchie žila koncom 19. storočia početná česká menšina, s ktorou udržiavala rodina Kostlivých živé kontakty.¹ Kostlivý sa po maturite rozhodol pre štúdium medicíny na Lekárskej fakulte vo Viedni. Počas vysokoškolského štúdia nadviazal bohaté kontakty s českými a slovenskými študentmi a navštevoval Slovanskú besedu. Po promócií v roku 1902 sa usiloval „zakotviť“ vo Viedni. Prednostom I. chirurgickej kliniky bol profesor Eduard Albert, vynikajúci chirurg českého pôvodu, ktorý bol priateľom rodiny Kostlivých a mladého absolventa medicíny podporoval v jeho snažení. Bol preňho veľkým vzorom. Kostlivý krátko pracoval na chirurgicko-gynekologickom oddelení doc. Dr. Friedlendera, potom rok a pol na chirurgickom oddelení profesora Franka vo Všeobecnej nemocnici, kde publikoval aj svoju prvú vedeckú prácu.² Ako národne uvedomelý Čech mal

* Táto práca je výsledkom riešenia grantových úloh APVV-14-0644 Kontinuity a diskontinuity politických a spoločenských elít na Slovensku v 19. a 20. storočí a grantovej úlohy VEGA 2/0100/16 Zdravotníctvo na Slovensku v rokoch 1948 – 1966.

1 TIBENSKÝ, Ján – PÖSS, Ondrej a kol. *Priekopníci vedy a techniky na Slovensku 3*. Bratislava : AEP 1999, s. 90.

2 Archív Univerzity Komenského (AUK), fond Rektorát Univerzity Komenského (RUK), personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Stanislav Kostlivý, k. 95; KOTHAJ, Peter a kol. *Momenty z dejín slovenskej chirurgie. Profesor Kostlivý, jeho žiaci a nasledovníci*. Prievidza : Patria, 1999, s. 39.

však problémy kariérne sa natrvalo presadiť vo Viedni.³ Počas tohto obdobia sa aj oženil s Bohumilou, dcérou ministra školstva A. Rezka, vnučkou básnika Karla Jaromíra Erbena. Zrejme na odporúčanie profesora Alberta odišiel do Prahy, kde v rokoch 1905 – 1909 pôsobil ako asistent na I. chirurgickej klinike u profesora Otakara Kukulú. Na novom pôsobisku už v začiatkoch vynikal nad priemer. Na klinike získal široké vzdelanie, bol vynikajúci operatér. Popri brušnej chirurgii, ktorá bola jeho prioritou, technicky bravúrne zvládol aj oblasť urológie, ušného, nosného lekárstva, gynekológie a zoznámil sa so zámermi vznikajúcej ortopedie.⁴ Získal odbornú špecializáciu a stal sa jedným z popredných reprezentantov Kukulovej chirurgickej školy.

V roku 1909 prijal ponuku na miesto primára – chirurga vo Všeobecnej verejnej nemocnici v Třebíči na Morave. Práca ho naplňala a onedlho sa stal aj riaditeľom nemocnice. V Třebíči sa venoval praktickej chirurgii a všetkým jej príbuzným odborom. Všestrannosť, ktorú získal na tomto pracovisku v oblasti chirurgie, neskôr jeho žiakov vychovávaných v úzkej špecializácii prekvapila a často zahanbovala. V roku 1912 sa na Českom vysokom učení technickom v Brne habilitoval na docenta chirurgie a zároveň bol vymenovaný aj prezidentom lekárskej komory v Markrabství moravském. Prvá svetová vojna Kostlivého čiastočne pripútala k Slovensku, keďže dlhší čas pôsobil v oblasti Karpát. Zúčastnil sa expedície českých chirurgov, kde získal cenné skúsenosti pri ošetrovaní vojnových poranení.⁵

S. Kostlivý – osobnosť a jeho prínos pre zdravotníctvo na Slovensku

Vznik Československej republiky znamenal radikálny medzník v živote S. Kostlivého. Z rúk prezidenta republiky T. G. Masaryka prevzal 31. júla 1919 profesorský dekrét a ako riadny profesor chirurgie spoločne s ďalšími českými kolegami pricestoval do Bratislavy. Tu sa začala nová etapa jeho života. Ministerstvo školstva a národnej osvety (MŠNO) v Prahe vyzvalo Kostlivého, aby sa predstavil prezídiu MŠNO, zložil predpísanú služobnú prísahu a ujal sa svojho úradu. Jeho povinnosti špecifikovalo: „*Spolupůsobiti při organisaci a budování lékařské fakulty v Bratislavě, zejména pak zařídití a vésti chirurgickou kliniku jakož i obor, pro nějž Jste jmenován, podle předpisův té doby platných řádně zastupovati; obzvláště pak máte závazek, abyste konal z oboru svého přednášky rozsahem odpovídajícím vyučovací potřebě university v Bratislavě.*“⁶ Zároveň ho informovali, aby čo najskôr podnikol potrebné kroky na rozviazanie pracovného pomeru a bol uvoľnený z funkcie primára nemocnice v Třebíči. Všetky výdavky spojené s presťahovaním hradilo Generálne finančné riaditeľstvo v Bratislave podľa noriem platných pre Slovensko.⁷ V roku 1919 sa celá rodina presťahovala do Bratislavy. Na Slovensko prišiel Kostlivý

3 ČÁRSKY, Konstantín. Osobnosť a vedecké dielo prof. Dr. Stanislava Kostlivého. In *Bratislavské lekárske listy* (ďalej len *BLL*), 1947, roč. 27, príloha, s. 638.

4 ČECH, Oldřich. *Historie československé, české a slovenské ortopedie*. (Mimoriadne číslo Acta chirurgiae orthopaedicae et traumatologiae Czechoslovaca), Galen : Praha 2009, s. 24.

5 ČECH 2009, s. 24-25.

6 AUK, f. RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Stanislav Kostlivý, k. 95; MŠNO v Prahe. Dňa 6. 8. 1919.

7 AUK, f. RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Stanislav Kostlivý, k. 95; MŠNO v Prahe. Dňa 6. 8. 1919.

v správnom čase a na správne miesto.⁸ Dňa 20. augusta 1919 prevzal vedenie Chirurgickej kliniky Lekárskej fakulty UK.⁹ Po skončení vojny maďarská chirurgická elita opustila Slovensko a tým, že si profesor Kostlivý priviedol niektorých asistentov z Česka, podarilo sa mu preklenúť ťažkosti spojené s nedostatkom odborného personálu. Pod jeho vedením dosiahlo pracovisko už v prvých rokoch svojej existencie európsku úroveň.¹⁰ Podľa spomienok jeho žiakov bol prednostom, v ktorého osobe sa spojili dve vynikajúce vlastnosti: „[...] *dobroprajnosť všestranné vzdelaného človeka s vysokou odbornou kvalifikáciou a manuálnou zručnosťou chirurga.*“¹¹ Vyznačoval sa brilantnou operačnou technikou a jeho žiak J. Kňazovický, ktorý prevzal vedenie chirurgického oddelenia v Košiciach, o profesorovi Kostlivom napísal: „*Operoval zručne, pripravoval anatomicky, jeho technika bola do posledných rokov brilantná, šetriaca vždy živú tkáň a živú buňku. [...] Ako lekár vynikal svojím všeobecným medicínskym vzdelaním. Nebol proporcionálnym, dával sa vždy na celého človeka. [...] Voči chorému bol samá humanita. Hlboké sociálne cítenie nenosil na perách, ale mal ho vždy v srdci.*“¹² Bratislavská chirurgická klinika bola jedným kompletne vybaveným chirurgickým ústavom na Slovensku. Profesor Kostlivý neustále skvalitňoval prácu kliniky, zvyšoval počet a spektrum operačných výkonov a vyučoval nových žiakov.¹³ O rozsahu odbornej činnosti pracoviska svedčí aj samotný fakt, že počet pacientov, ktorí tu vyhľadávali odbornú pomoc, sa neustále zvyšoval.¹⁴

Vo vedeckovýskumnej práci a klinickej praxi sa profesor Kostlivý zaoberal chirurgiou endokrinných žliaz, špeciálne strumou, problémami abdominálnej chirurgie, tuberkulózou pľúc, tiež urológiou, traumatológiou a chirurgickou röntgenológiou. Medzi prvými v republike i v Európe zaviedol na klinike Orrovú metódu. Uverejnil vyše 70 štúdií a článkov v domácich a zahraničných odborných periodikách. Bol priekopníkom resekcii duodenálnych vredov a patril aj z hľadiska celosvetového k prvým odborníkom v tejto oblasti. Známa je jeho práca *Chirurgické choroby žaludku a dvanástníku*, kde sa k danej problematike vyjadril: „*Patřím, jak známo, mezi tak zvané radikální chirurgy najmě co do terapie vředů duodenálních, k jejichž resekcím jsem se odhodlal již v dobách, kdy se této operace, s malými výjimkami, neodvážil ještě*

8 Profesor Čársky neskôr zhodnotil, „[...] že Slovensko umožnilo Kostlivému rozvinúť všetky schopnosti, ktorými oplýval, a je otázkou, či by bola vynikla jeho osobnosť takou silou všestrannou v inom prostredí. Nebolo vhodnejšieho človeka pre Slovensko. Muž elegantného zjavu, jemných spoločenských spôsobov a širokého vzdelania všestranného i odborného si podmaňoval ľudí na prvý pohľad, i takých, ktorí s predsudkami zavrhovali všetko, čo bolo české. Ľudí tohto typu bolo roku 1919 v Bratislave a na Slovensku mnoho. Kostlivý tým, že budil úctu k sebe, získaval úctu i svojmu národu.“ ČÁRSKY 1947, s. 639.

9 Vedenie kliniky v Bratislave mu bolo zverené v konkurencii s takou „európskou kapacitou, ako bola osobnosť doc. Dr. Bakeša.“ KŇAZOVICKÝ, Ján. Prof. MUDr. Stanislav Kostlivý 1877 – 1946. In *BLL*, 1947, roč. 27, č. 1, s. n.

10 Bežne sa tu operovali žľazy, strumy, resekcii čreva a postupne aj resekcii žalúdka. Robili sa torakoplastiky, aj nefrektómie pre tuberkulózu a iné urologické operácie, pričom operácie hernií, varixov dolných končatín a apendektómie bežne prevádzali mladší asistenti.

11 ČÁRSKY 1947, s. 639.

12 KŇAZOVICKÝ 1947, s. n.

13 Slovenský národný archív, f. Expozitúra ministerstva verejného zdravotníctva a telesnej výchovy, k. 2, 3.

14 Kým v roku 1919 bolo na klinike hospitalizovaných 7 827 pacientov, roku 1929 ich počet vzrástol na 17 123 a v roku 1938 dokonca na 23 030. FALISOVÁ, Anna – DUDEKOVÁ, Gabriela. Úroveň zdravotníctva ako znak veľkomesta. Plusy a mínusy zdravotníckej starostlivosti v Prešporke / Bratislave. In *Medzi provinciou a metropolou. Obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí*. Bratislava : Historický ústav SAV 2012, s. 150.

téměř nikdo. A tak figuruji v statistice Küttnerově, sestavené r. 1912, s 5 resekoványými případy na prvním místě. Průběhem let vypracoval jsem si spolu se svými asistenty vlastní přesnou metodu, která nám dovoluje, resekovati s dobrým výsledkem vředy od kardiie až pod papilu Vaterovu, – zákroky tedy, kterých bych se zčásti ještě i před 9 lety, když jsem převzal bratislavskou kliniku, sotva byl odvážil.“¹⁵ Neskôr uviedol, že sa pri liečbe týchto ochorení stal konzervatívnejší a viac opatrný.¹⁶ „Proto jsem se ve své knize pokusil vylíčiti kolegům i všechny ty těžkosti a obtíže diagnostiky, s kterými jsem se ve své praxi setkal, a vyvarovati je tak omylů, jakých jsem se sám mnohdy dopustil. Snad tedy najde i nechirurg a praktik v mé knížce věci, které mu budou státi za přečtení. Kolegům z povolání však radím, aby se na žaludku a dvanáctníku nikdy nepouštěli do operací, pro něž není dostatečné anatomické a fyziologické indikace. Není uspokojení z takových zákroků, ale ani vděku u pacientů. Než ani o indikovanou resekci nepokoušej se nikdo, kdo nemá dostatečných osobních zkušeností v takových operacích“ [...].¹⁷ Kniha *Chirurgické choroby žaludku a dvanáctníku* bola pôvodne určená ako súčasť učebnice všeobecnej chirurgie, ktorú pripravoval profesor J. Petřivalský. Vzhľadom na to, že sa učebnicu nepodarilo vydať v plánovanom rozsahu, Kostlivý sa rozhodol publikovať svoju časť ako samostatnú monografiu. Pripravovaná práca obsahovala cenné výsledky „[...] bádání cizích, z velké části osobní zkušenosti získané průběhem téměř 20 let na bohatém materiálu z Třebíče a Bratislavy.“¹⁸ V žiadosti o subvenciu vydanie monografie zdôvodnil: „I při přísném autokratickém hodnocení myslím a doufám, že práce ta přinese čtenářům dosti nového a zajímavého nejen proto, že publikace podobného thematicu a rozsahu v české vědecké literatuře dosud vydána nebyla, ale z toho důvodu, že není – a snad mimo Jedličky ani nebylo – československého chirurga, který by se na uvedeném poli mohl vykázati stejně bohatou osobní zkušeností.“¹⁹

Profesor Kostlivý sa podujal vybudovať prvú slovenskú chirurgickú kliniku a vychovať Slovesku vlastných chirurgov. Výchove nového dorastu venoval veľkú pozornosť a medzi študentmi bol veľmi obľúbený. Profesor Kňazovický jeho prístup k študentom zhodnotil: „Študentom prednášal s veľkou láskou a s hlbokou prípravou. [...] Žiaci zbožňovali jeho vybrúsenú, brilantnú reč, ktorá svojou teoretickou a praktickou formou pripravila ich aj bez učebníc ku skúškam. Svoju

15 KOSTLIVÝ, Stanislav. *Chirurgické choroby žaludku a dvanáctníku*. Bursík & Kohout : Praha 1929, s. 5.

16 „Než stali jsme se za ta léta v mnohem směru i značně konservativními. Neoperujeme kupř. ulcus simplex na žaludku, ale odkazujeme takové případy nejprve k léčení internímu, a operujeme jen tehdy, když se toto léčení ukázalo bezvýsledným, nebo zanechalo těžší anatomické deformace. I při krvácivém vředu zachováváme se dnes již zdrženlivěji, než jsme bývali dříve. Naučili jsme se znáti i praeulcerosní stadia a „neurosy“ žaludeční, které jsou klamně tím, že vykazují začasť plnou symptomatologii pravého vředu. Víme dnes, že těmto nemocným prospějeme i tam, kde se sami operace dožadují, energickým odmítnutím zákroku víc, než zbytečnou laparotomií nebo dokonce neodůvodněnou gastroenteroanastomosou.“ Tamže, s. 5.

17 „Peptický vřed žaludeční není výhradnou doménou chirurgů, ale dá se tu v mnohých případech účelnou interní terapií docílití velmi pěkných a trvalých výsledků. Nám alespoň je pravidlem, že operujeme zásadně jen vředy kalosní a deformující [...]. Rovněž je nám opěťované těžké, nebo i stálé byt' menší krvácení indikací k operativnímu zákroku. Ve všech ostatních případech vředů žaludečních operujeme až tenkrát, když se ukázala bezmocnou i opěťovaná léčba interní. Rychleji a lehčeji se odhodláváme k operaci u zjištěných vředů duodenálních, o nichž je známo, že u nich interní terapie selhává velmi často. U peptických vředů jejunálních máme operaci za jediný možný a správný pokus o terapii.“ Tamže, s. 5-6.

18 Tamže, s. 5-6.

19 AUK, f. RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Stanislav Kostlivý, k. 95; Žádost o subvenciu na vydání monografie *Choroby žaludku a duodena*. Dňa 4. 8. 1928.

*učebnú povinnosť ponímal vážne, pred hodinou nebol nikomu prístupný, a celá klinika točila sa okolo prednášok. Skúšky viedol prísne, ale spravodlivo a dobromyseľne.*²⁰ Kostlivý sa stal vzorom pre dve generácie slovenských lekárov a jeho povest' dlho prekonalala roky jeho pôsobenia v Bratislave. Tešil sa a podporoval úspech iných. Osobitné miesto v jeho pedagogickom systéme mala výchova slovenského dorastu pre vedeckú prácu. Pod jeho vedením vyrástla nová generácia slovenských chirurgov, ktorí pozdvihli slovenskú chirurgiu na vyššiu úroveň. Vychoval okolo sto chirurgov, osem univerzitných profesorov a šesť docentov, ktorí sa hrdo hlásili k jeho škole. Záležalo mu na tom, aby na klinických pracoviskách pôsobilo čo najviac Slovákov aj v riadiacich pozíciách. Zásluhou Kostlivého vznikla slovenská chirurgická škola a na Chirurgickej klinike Lekárskej fakulty UK sa vychovali chirurgovia, ktorí postupne obsadili takmer všetky primariáty po celom Slovensku.²¹

K jeho oblúbenosti prispeli aj niektoré výrazné osobnostné črty. Mal kultivované vystupovanie a spoločenskú úroveň. Požiadavky slušného správania a etikety mal v malíčku, takže sa toho ani nemusel kŕčovite pridržiavať. Z domu mal klasickú dobrú výchovu. Vyznačoval sa vysokou inteligenciou a veľkou citlivosťou. Kúzlo osobnosti a aristokratické vystupovanie S. Kostlivého priblížil aj jeho priateľ zo študentských čias, neskorší univerzitný profesor Anton Štefánek. Pri spomienke na profesora Kostlivého uviedol: *„Mladý šuhaj, poznačený nevusom flameom,²² alebo ako sa pán Tománek neskôr po slovensky vyslovil „čertovským chvostom udretý po líci“, nemohol konkurovať s takými elegantmi, ako bol Kostlivý alebo Kamil Krofta. [...] Ale tuším táto moja bojzľivosť a veľká chudoba vzbudila pozornosť starého profesora Němca, veľkého národovca a ešte väčšieho organizátora tanečných zábav, ktorý vždy dával voľné vstupenky na plesy a korunu na útraty. Pravda nie zadarmo. Musel som za to vytancovať podľa jeho pokynov dámy vyššieho veku a menšou krásou obdarené. A tak sa zdá, že citlivý Kostlivý si toho všimol a dal sa so mnou do reči. Tak som sa soznámil so Stanislavom, ktorá známosť vyvrcholila neskôr v kamarátstvo a priateľstvo, trvajúce celých päťdesiat rokov. Čo nás spájalo? On i K. Krofta boli tak trochu aristokrati, aspoň tak sme ich nazývali. Hmotne boli dobre situovaní a povahou svojou zdržanliví i vážni. My, moravskí a západní Slováci, s Dr. Pavlom Blahom, (Hugo) Bezděkom, Berkom atď. až príliš veselí a tak trocha i lahtikári. Ale spojovala nás už vtedy, koncom 19. storočia, národná idea československá a slovanská, ktorá získala v študentskom živote predvojnovj Viedne viditeľný obsah v aktívnej spolupráci slovanských akademických spolkov.*²³ Po odchode Štefánka z Viedne sa nevideli dlhé roky, ale ich priateľstvo pretrvalo naďalej. Podobne Kostlivého hodnotil aj Il'ja Paulíny-Tóth. *„Vždy poslúžil dobrou radou, pomocou, všetkým lekárom, ktorí sa naňho obrátili. [...] dbal veľmi na etiku a morálku lekárskeho stavu, [...] bol oblúbený a vysoko vážený pre svoje*

20 KŇAZOVICKÝ 1929, s. n.

21 KOTHAJ 1999, s. 60.

22 „Oheň“, alebo (*naevus flammeus*), je vrodenou cievnou malformáciou. Lokalizovaná porucha vývoja tkanív sa na koži prejaví už po narodení červeným ložiskom. Podstatou (*naevus flammeus*) je chorobné nahromadenie tenkých cievok, kapilár v podkoží. Prekrvením týchto patologických cievnych štruktúr nadobúda ložisko charakteristickú červenú až fialovú farbu.

23 *„Kostlivý nikdy nezabudol na krásne seansy, ktoré sme mávali vo Viedni, na akademické i veselé rozhovory, výlety a plány do budúcnosti.“* In Univ. prof. MUDr. a DrHC. Stanislav Kostlivý. Povereníctvo zdravotníctva v Bratislave. Bratislava, 1947, s. n. Univ. prof. PhDr. A. Štefánek.

*gentlemanstvo, gavalierstvo, a priateľskú povahu. Bol vždy nestranný a vždy sa vedel povzniesť nad osobné záujmy a bol prístupný odôvodneným argumentom.*²⁴ Bol to profesionál s hlbokým sociálnym cítením, ktorý sa vyznačoval priateľským prístupom k pacientom i kolegom. Miloval hory, s rodinou precestoval celú Európu, hudbu a po večeroch hrával na klavíri s manželkou. Veľmi dobre kreslil a napriek množstvu ďalších záujmov, žil najmä pre chirurgiu. Na pracovisku trávil väčšinu času, len pred večerou si posedel s priateľmi v kaviarni Berlínka, kde si prečítal noviny.²⁵ Kostlivý vedecké poznatky rozdával bez výhrad, ale nikomu ich nevnucoval. Ponechával svojim žiakom značnú slobodu pod podmienkou, že neopúšťali štandardné chirurgické normy. Študentom zdôrazňoval potrebu pracovitosti a zároveň tvorivosti.

Významný je vklad Kostlivého pri budovaní Lekárskej fakulty UK. Zastával názor, že UK sa buduje najmä pre potreby slovenského národa a lekárska fakulta pre rozvoj jeho zdravotníctva s dôrazom na výchovu najmä slovenského lekárskeho dorastu. Túto myšlienku presadzoval bez nacionálnych predsudkov.²⁶ Kostlivý zastával funkciu prorektora UK a v školskom roku 1923/1924, keď bol rektorom UK, podarilo sa dobudovať lekársku fakultu. Vyučovanie prebiehalo vo všetkých ročníkoch. Zriadením Lekárskej komory pre Slovensko a Podkarpatskú Rus so sídlom v Bratislave sa Kostlivý stal jej prvým predsedom. Funkciu predsedu zastával až do svojej rezignácie v apríli 1939. Kostlivého zásluhou vznikla v Bratislave, neskôr v Košiciach filiálka Lekárskej záložne²⁷ a sociálny fond na podporu vdov a sirôt a práceneschopných lekárov. Dlhé roky stál na čele Spolku slovenských lekárov v Bratislave. Bol riadnym členom mnohých vedeckých a odborných spoločností a nositeľom viacerých vyznamenaní.

Osud profesora Kostlivého po roku 1939

Profesor Kostlivý prežil na Slovensku najkrajšie roky z hľadiska profesionálneho i osobného. Politické udalosti po roku 1939 znamenali osudný zlom v jeho živote. Aj keď mu sľubovali stále miesto, nakoniec musel odísť. V marci 1941 MŠNO v súvislosti s pôsobnosťou profesora Kostlivého rozhodlo: „*V smysle dohody medzi Slovenskou republikou a Nemeckou ríšou, uzavretej 6. decembra 1940, ponechávam Vás ako zamestnanca českej národnosti v službách Slovenskej republiky do 30. júna 1942. Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe o tom súčasne upovedomujem.*“²⁸ Ale už o necelé tri mesiace neskôr sa situácia zmenila a predchádzajúce rozhodnutie MŠNO bolo anulované. S. Kostlivý mal byť daný k dispozícii Ministerstvu školstva a národnej osvety v Prahe 30. septembra 1941.

Profesorský zbor lekárskej fakulty sa na svojom zasadnutí 18. júna 1941 uzniesol požiadať o vysvetlenie, z akých dôvodov a pohnútok zrušilo MŠNO svoj pôvodný dekrét, podľa ktorého mal byť Kostlivý ponechaný v službách Slovenskej republiky do konca júna 1942. Zároveň

24 Univ. prof. MUDr. a DrHC. Stanislav Kostlivý. Poverenictvo zdravotníctva v Bratislave. Bratislava 1947, s. n. Dr. Paulíny-Tóth, Il'ja.

25 ČÁRSKY, Konštantín. Osobnosť profesora Stanislava Kostlivého. In *BLL*, 1997, roč. 98, č. 9, s. 459.

26 TIBENSKÝ – PÖSS 1999, s. 90.

27 Predsedom správy tohto peňažného ústavu bol od založenia až do roku 1939. In Univ. prof. MUDr. a DrHC. Stanislav Kostlivý. Poverenictvo zdravotníctva v Bratislave. Bratislava, 1947, s. n.

28 AUK, f. RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Stanislav Kostlivý, k. 95;

jednohlasným uznesením žiadal, aby bol Kostlivý v záujme fakulty ponechaný v službách Slovenského štátu.²⁹ Za ponechanie Kostlivého apeloval aj dekan Lekárskej fakulty a žiadal, aby Kostlivý zostal na Slovensku v pôvodnom zaradení. Ako dôvod uvádzal, že mimoriadne veľký počet chirurgov bol povolaný do vojenských služieb. „Z uvedených dôvodov služieb prof. Dr. Stanislava Kostlivého potrebujeme, hlavne k účelom verejne-zdravotným, aby nebol narušený chod chirurgickej kliniky počas vojny a i z dôvodov učiteľských, keďže prof. sbor prosí Ministerstvo školstva a národnej osvety, aby sa rigoróza konali i cez prázdniny.“³⁰ Napriek uvedeným snahám MŠNO svoje rozhodnutie nezmenilo. „Pán minister svoje opatrenie, ktorým prof. Dr. S. Kostlivého dal Ministerstvu školstva a národnej osvety v Prahe k dispozícii, ponechal v platnosti.“³¹ Nakoniec dekanát Lekárskej fakulty v septembri 1941 potvrdil, že S. Kostlivý odchádza začiatkom októbra 1941 so svojou rodinou do protektorátu Čechy a Morava a predmetné potvrdenie vydáva ako doklad na preukázanie sa pred úradmi.³² Kostlivý vzhľadom na uvedené skutočnosti rezignoval. V júni 1941 ospravedlnil svoju účasť na zasadaní zboru Lekárskej fakulty. „Necítim sa už morálne oprávneným zasahovať – bárs aj len prítomnosťou a prípadným hlasovaním – do záležitosti fakulty, ktorú v krátkej dobe mám definitívne opustiť.“³³

Okolnosti jeho odchodu z Bratislavy, keď bol ešte plný síl, opísal profesor Dr. Jaroslav Sumbal, prednosta Propedeutickej kliniky II. internej kliniky Lekárskej fakulty UK. „Všichni jsme znali jeho nekompromisní národovectví, věděli jsme o tom, že byl volnomyšlenkářem, že byl členem klubů a společností, které platily jako neodpušitelný hřích v očích tehdejší vedoucí politické strany. Všichni o něm věděli, že stál v ostrém rozporu s vládnoucí slovenskou stranou, a přece tato nová vládnoucí strana ponechala Kostlivého na jeho místě, jelikož si byla vědomá jeho významu a práce, kterou pro Slovensko udělal. Nebylo to proto, že by nebylo náhrady za Kostlivého, ale jediné proto, že jméno Kostlivého bylo pojmem známým po celém Slovensku. A proto neodvážili se Kostlivého napadnout ani ti nejzarputilejší. Teprve později, když se osud zde žijících Čechů dostal do rukou Tuky a jemu podobných, když viděl, co se kolem něho děje, teprve tehdy prof. Kostlivý ustoupil a nedovolil svým přečetným známým, aby se pokusili znemožnit rozhodnutí tehdejších některých členů vlády. Nepomohly ani demonstrace a memorandum studentů a prof. Kostlivý odešel do Prahy, když splnil svůj úkol.“³⁴ Profesor Čársky v súvislosti s odchodom Kostlivého do Prahy uviedol, že bol človekom zásad, ktorých sa pridržiaval až fanaticky, často na vlastnú škodu. Ponížiť sa preňho bol neznámy pojem. Zlomený odchádzal z Bratislavy so slovami: „Ne prosit nebudu. Půjdu tam, kde odešli všichni moji, tam je moje místo.“ Čársky konštatoval, že ne-

29 AUK, f. RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Stanislav Kostlivý, k. 95; Prof. Dr. S. Kostlivý – oddisponovanie. Dňa 19. 6. 1941.

30 AUK, f. RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Stanislav Kostlivý, k. 95.

31 AUK, f. RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Stanislav Kostlivý, k. 95; Prof. Dr. S. Kostlivý – žiadosť profesorského sboru lekárskej fakulty o ďalšie pôsobenie. Dňa 13. 8. 1941.

32 AUK, f. RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Stanislav Kostlivý, k. 95; Prof. Dr. Stanislav Kostlivý – potvrdenie o oddisponovaní. Dňa 25. 9. 1941.

33 „Ospravedlňujem svoju neprítomnosť na zajtrašom zasedaní sboru našej fakulty tým, že som bol novým dekrétom pána ministra školstva a národnej osvety [...] prepustený zo služieb Slovenskej republiky.“ AUK, f. RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Stanislav Kostlivý, k. 95.

34 Univ. prof. MUDr. a DrHC. Stanislav Kostlivý. Povereníctvo zdravotníctva v Bratislave. Bratislava 1947, s. n. SUMBAL, J. Prejav predsedu Spolku Slovenských lekárov v Bratislave.

poznal poníženosť ani ako taktiku a keby mal aspoň náznak tejto vlastnosti, pravdepodobne by neodišiel zo Slovenska.³⁵

S. Kostlivý bol po príchode do Prahy zlomený na tele i na duši. MŠNO rektorátu Slovenskej univerzity oznámilo: „Podľa noty ríšskeho zahraničného úradu [...] prevzalo Ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe riadneho profesora MUDr. Stanislava Kostlivého [...] do svojich služieb a vzhľadom na to, že dovŕšil 63. rok života, dalo ho uvedeným dňom na trvalý odpočinok.“³⁶ Život v Prahe sa vyvíjal úplne odlišne ako v Bratislave. Z človeka zaneprázdneného od rána do večera sa naraz stal penzista, ktorý nemal „nič na práci.“ Pripadal si zbytočný, nebol zvyknutý márnit' čas nič nerobením. Ani finančne nebol na tom najlepšie. Počas svojej profesionálnej kariéry na Slovensku nezískal bohatstvo. Žil z profesorskej penzie a jeho finančná situácia v Prahe nebola závideniahodná, ako by sa bolo patrilo na chirurga, ktorý viedol klinické pracovisko a mal rozsiahlu prax.³⁷ Slovensku venoval 22 rokov svojho profesionálneho života a so sebou zobral vedomie dobre vykonanej práce.

Jeho zdravotný stav sa zhoršoval, zrejme k tomu prispela aj skutočnosť, že bol silný fajčiar. Oslobodenie vlasti, pocta Slovenskej univerzity ho prechodne vzpružili, ale nemal už dostatok síl na ďalšie plány. Priatelia a žiaci ho volali naspäť na 1. chirurgickú kliniku Lekárskej fakulty do Bratislavy. V tom období už bol ťažko chorý, mlčanlivý a ani jeho najbližší nevedeli, či si bol vedomý blízkej smrti. Krátko nato bol hospitalizovaný na klinike akademika Charváta, kde aj 7. decembra 1946 zomrel.³⁸

Žiak profesora Kostlivého – Konštantín Čársky

Konštantín Čársky sa narodil 4. apríla 1899 v Gbeloch ako najmladší zo štyroch detí v rodine roľníka. Na detstvo mal nádherné spomienky. Ľudovú školu ukončil v Gbeloch. Rodičia nemali prostriedky na štúdium mladšieho syna. Ujal sa ho starší brat Ludvík, ktorý pôsobil ako lekár v Nitre a finančne ho podporoval. Konštantín Čársky navštevoval v rokoch 1912 – 1913 gymnázium v Nitre. Keď Dr. Čársky prijal ponuku pracovať na chirurgickej klinike v Kluži, poslal Konštantína na gymnázium do Skalice, kde boli preňho začiatky veľmi ťažké. Neskôr sa vo svojich pamätiach vyjadril, že v štúdiu nepatril medzi najlepších žiakov, ale ani tých najhorších. Štúdium mu však nerobilo ťažkosti. „Školy boli maďarské, slovensky sme sa učili len katechizmus. Mali sme veľmi dobrého, múdreho farára, Pavla Blahu, ku ktorému chodili všetci predprevratoví i poprevratoví úradníci po rozumy.“³⁹ Na želanie matky prestúpil zo skalického gymnázia na reholné gymnázium v Trnave, ktoré bolo prípravkou na štúdium teológie. Maturoval v roku 1917 a krátko po skončení štúdia narukoval do armády. Po základnom výcviku pri Ostrihome

35 ČÁRSKY 1947, s. 640.

36 AUK, f. RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Stanislav Kostlivý, k. 95; Prof. MUDr. S. Kostlivý, danie k dispozícii, prevzatie do služieb Mšano v Prahe. Dňa 8. 11. 1941.

37 Univ. prof. MUDr. a DrHC. Stanislav Kostlivý. Povereníctvo zdravotníctva v Bratislave. Bratislava 1947, s. n. SUMBAL, J. Prejav predsedu Spolku Slovenských lekárov v Bratislave.

38 AUK, f. RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Stanislav Kostlivý, k. 95.

39 SÝKORA, František. *Cesty k dnešnej medicíne*. Martin : Osveta, 1990, s. 100. Rozhovor s profesorom MUDr. Konštantínom Čárskym.

a absolvovaní rýchlej školy pre dôstojníkov slúžil vo Vodných kasárňach na Dunajskom nábreví, kde vykonával strážnu službu. Koncom roka bol odvelený na front do Albánska. Neďaleko gréckych hraníc zotrval až do konca vojny a tu prekonal aj ťažkú maláriu.⁴⁰ Po návrate domov aj napriek matkinmu želaniu, aby sa venoval štúdiu teológie, pod vplyvom staršieho brata – lekára, v ktorom videl veľký vzor, ale aj pre túžbu pomáhať chorým sa rozhodol pre medicínu.⁴¹ V januári 1919 bol prijatý na Lekársku fakultu Karlovej univerzity v Prahe. Zaujímavý je pohľad na jeho študentské začiatky. Pôvodne chcel študovať na Lekárskej fakulte vo Viedni, ale pod vplyvom „autorít“ zmenil názor. „[...] náš farár Blaho a skalický Okánik ma ľahko prehovorili, aby som išiel do Prahy.“⁴² „[...] Bol som jedným z prvých Slovákov, ktorí sa po prevrate zapísali na lekársku fakultu; [...] V školskom roku 1918 – 1919 bolo v Prahe asi 23 slovenských vysokoškolákov. Viem to podľa toho, pretože sme boli všetci pozvaní na hrad k prezidentovi Masarykovi. Stáli sme v rade, ja som bol posledný, lebo som bol najmenší a azda aj najchudobnejší, oblečený len v starej vojenskej blúze so strhnutými dištinkciami. Prezident išiel od jedného k druhému, rozprával sa s vysokoškolákmi, tomu poznal otca, tomu strýca – ved’ tam bola slovenská elita – a ja som mal len strach, či príde až ku mne. Ale prišiel, spýtal sa ma, odkiaľ som. Keď som povedal naším nárečím „ze Gbelú ze Záhorá“ – spisovnú slovenčinu som ešte dobre neovládal – potľapkal ma po pleci. Potom nám poďakoval, že sme prišli a študujeme, má z nás radosť, ale najmä sa raduje tomu poslednému, svojmu krajanovi z Gbiel. Ako šesťročný vrah išiel z Kopčian so svojou matkou do Šaštína na púť a v Gbeloch sa zastavili. Vrah sa na to dobre pamätá. Bol som veľmi šťastný, že prezident v rozlúčke spomenul práve moje rodisko.“⁴³ Čársky v Prahe absolvoval tri ročníky a v roku 1921 prestúpil na Lekársku fakultu UK do Bratislavy, kde v roku 1924 promoval. Po promócií nastúpil do Ústavu patologickej anatómie LF UK u profesora A. Spilku. Dopoludnia vykonával pitvy a popoludní pracoval v laboratóriu. Jeho túžbou bolo venovať sa klinickej medicíne a o rok neskôr na radu vtedajšieho asistenta chirurgie Dr. Kňazovického sa začal uchádzať o prácu na Chirurgickej klinike profesora Kostlivého. Do nového zamestnania nastúpil začiatkom decembra 1925, kde zo začiatku vykonával patologiccko-anatomické práce, neskôr sa začal venovať chirurgii. V roku 1929 z vlastných úspor absolvoval prvú študijnú cestu do USA. Počas niekoľkých mesiacov navštívil viaceré klinické pracoviská a oboznámil sa s progresívnymi metódami liečenia. Veľkým prínosom bola preňho stáž u svetoznámeho neurochirurga profesora Cushinga na Harvardskej univerzite a štúdium na Clevelandskej klinike. Na Mayovej klinike sa oboznámil s endokrinnou chirurgiou, ktorej sa neskôr intenzívne venoval.⁴⁴

40 ČÁRSKY, Konštantín. *Chirurg spomína*. Bratislava : Slovenský spisovateľ, 1987, s. 290.

41 „Chorľavá mamička chcela aj po vojne, aby som išiel študovať do Ostrihomu za kňaza. Ja som sa však už v Albánsku rozhodol pre štúdium medicíny. Mal som predsa vzor aj v našom Ludvíkovi, ktorý sa stal po skončení vojny riaditeľom nitrianskej župnej nemocnice a zároveň primárom chirurgického oddelenia. [...] Aj on mi odporúčal ísť študovať medicínu. Poslúchol som hlas srdca i rozumu.“ MORAVEC, Rudolf a kol. *Z dejín chirurgie na Slovensku*. Bratislava : Pramene 1990, s. 124.

42 Podarilo sa mu získať podnájom. „Prostredníctvom poslanca Červinku a Rotnáglu, veľkého priateľa Slovákov, dostal som aj byt [...]“ SÝKORA 1990, s. 101; „Konšta náhodou dostáva slušnejšie bydlisko u vdovy po známom českom maliarovi Meixnerovi. Tu poznáva český umelecký a literárny život.“ In Gbelský chlapec. Krátky film zo života počas dlhých päťdesiatich rokov v II úsekoch. Neskôr býval v Štefánikovej koleji.

43 SÝKORA 1990, s. 101.

44 FALISOVÁ, Anna. Konštantín Čársky. In MICHÁLEK, Slavomír – KRAJČOVIČOVÁ, Natália a kol. *Do pamäti národa*.

V roku 1931 získal docentúru za vedeckú prácu z oblasti septickej chirurgie. Politické udalosti v roku 1938 naštartovali aj kariérne zmeny v živote K. Čárskeho. Roku 1938 bol vymenovaný mimoriadnym, o rok neskôr riadnym profesorom. Dočasne pôsobil ako prednosta Kliniky chirurgickej propedeutiky a ortopédie, kde sa zaoberal liečením poúrazových stavov končatín, tuberkulózou kĺbov, kostí a i. Po mníchovskom verdikte a vyhlásení mobilizácie narukoval do Vrútok a v hodnosti podplukovníka pôsobil ako veliteľ zdravotnej divízie. Po odchode profesora Kostlivého do Česka v roku 1941 prevzal vedenie I. chirurgickej kliniky.

Osobný život K. Čárskeho sa zmenil po jednej nečakanej udalosti. V polovici 30. rokov ochorela najmladšia dcéra profesora Kostlivého a jej diagnóza znela – ťažká otrava krvi. Po dôkladnom vyšetrení bola nutná operácia. Jej otec, ktorý toľkým ľuďom prinavrátil zdravie, „[...] operácie vlastnej dcéry sa vzdal.“⁴⁵ Známostou tradíciou v lekárskom prostredí bolo, že pri ochorení člena rodiny ho ošetroval niekto cudzí. Voľba padla na mladého asistenta K. Čárskeho. Operácia bola náročná, Čársky uskutočnil päť operatívnych zákrokov, ktoré úspešne zvládol. Liečenie bolo zdĺhavé a pri lôžku pacientky sedávala staršia sestra Ľudmila, ktorá pôsobila ako profesorka slovenčiny a francúzštiny na dievčenskom gymnáziu. Čárskeho najstaršia dcéra Kostlivého zaujala a po čase sa zblížili. V roku 1936 sa zosobášili. „*Skalický farár Caban, dobrý priateľ Konštíka z vďačnosti, lásky a osobného priateľstva svadbu i hostinu vystrojil. [...] Narodila sa im dcéra Milica. Neskôr sa narodili ďalšie deti synovia Milan, Konštantín, čiže Kostá, Stanislav a napokon Ivan Václav. Všetky Konštove deti krstil dôstojný pán Dr. Ľudovít Okánik, ktorý si o sebe vpravieval s humorom, že je Čárskych hausprelátom.*“⁴⁶

Vo vedeckovýskumnej práci a klinickej praxi sa K. Čársky zo začiatku venoval septickej, najmä brušnej chirurgii so zameraním na gastrointestinálny trakt. Ako žiak profesora Kostlivého vo svojej práci bol ním veľmi ovplyvnený a špecializoval sa najmä na abdominálnu chirurgiu. Z tejto problematiky uverejnil viac ako 50 prác, najmä kauzistického charakteru.⁴⁷ Stal sa priekopníkom správneho ošetrovania septických chirurgických ochorení a so svojimi prácami mal veľký ohlas aj v zahraničí. Predchádzajúce skúsenosti nadobudnuté na prvom pracovisku boli preňho veľkou výhodou. Vďaka tomu vedel z výteru rany si sám vypestovať baktérie, určiť príčinu choroby a mohol nasadiť cielené antiseptiká. Pracoval rýchlo a nebol závislý na práci laborantov.⁴⁸ Osobitnú pozornosť venoval rekonštrukčnej chirurgii. Plastická chirurgia v tomto období ešte nebola samostatným odborom. Okrem mnohých výkonov v plastickej chirurgii tváre uskutočnil 30 antetorakálnych ezofagoplastík (náhrad pažeráka) podľa Roux-Sercena bez jediného exitu. V roku 1948 získal študijný pobyt v USA financovaný z prostriedkov Rockefellerovej nadácie. Po návrate domov sa začal zameriavať na špeciálnu chirurgiu. Veľkú pozornosť venoval problematike nádorových ochorení hrubého čreva, prevencii rakoviny žalúdka, chirurgickej liečbe žalúdočného a dvanástnikového vredu. Špecializoval sa aj na otázky endokrinného systému, zaujala ho najmä chirurgia štítnej žľazy. Jeho obľúbené operácie boli

Osobnosti slovenských dejín prvej polovice 20. storočia. VEDA : Bratislava 2003, s. 96.

45 Gbelský chlapec, s. n.

46 Gbelský chlapec, s. n.

47 AUK, fond RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Konštantín Čársky, k. 26.

48 KOTHAJ 1999, s. 81.

strumektómie. Rozpracoval nielen technickú stránku chirurgického výkonu, ale aj predoperačnú prípravu a pooperačné doliečenie pacientov. V tejto oblasti dosiahol vynikajúce výsledky. Ako chirurg sa vyznačoval precíznou operačnou technikou. Z jeho iniciatívy sa od roku 1948 začali každoročne začiatkom decembra organizovať tradičné Kostlivého chirurgické dni, ktoré sa mali stať trvalou spomienkou na osobnosť a dielo profesora Kostlivého.⁴⁹ Rezolúcie Kostlivého chirurgických dní neraz prispeli k uplatňovaniu progresívnych myšlienok v zdravotníctve.

Profesor Čársky bol vynikajúcim pedagógom na Lekárskej fakulte UK. Vychoval nielen stovky odborných lekárov, ale aj mnoho vedcov. Podieľal sa aj na habilitáciách z chirurgických disciplín. Prednášal až do svojho odchodu do dôchodku. Publikoval vyše 400 odborných štúdií, zdravotno-osvetových článkov, vystupoval v rozhlase, televízii a i. Na Lekárskej fakulte UK zastával funkciu dekana v rokoch 1940/1941 a 1941/1942, hlavným chirurgom pre Slovensko bol v rokoch 1950 – 1970, pôsobil ako člen poradného zboru hlavného chirurga Ministerstva zdravotníctva ČSR v Prahe a vo viacerých domácich a zahraničných vedeckých spoločnostiach. Zúčastňoval sa aktívne nielen slovenských a českých, ale aj mnohých medzinárodných podujatí.

K. Čársky a zdravotno-osvetová práca

Osobitnú kapitolu profesionálnej kariéry K. Čárského tvorí rozsiahla zdravotno-osvetová práca. Vyjadril v nej postoj k riešeniu mnohých závažných zdravotno-osvetových problémov, návod, ako si udržať zdravie a predchádzať mnohým ochoreniam. S cieľom zvýšiť zdravotné uvedomenie obyvateľstva v roku 1944 publikoval monografiu *O chorobách a lekároch*, ktorá vznikala v priebehu desiatich rokov. Obsahuje populárne prednášky, ktoré sa dotýkali najmä oblasti chirurgie. Nechcel svojich čitateľov naučiť choroby liečiť, „[...] ale choroby chápať a rozumieť ich podstate i liečebnému postupu [...]. Liečenie patrí lekárovi, chorý má vedieť, kedy ho má vyhľadať. Svojou knižkou mienim prispieť na zvýšenie zdravotnej úrovne našej pospolitosti.“⁵⁰ K. Čársky bol radikálnym zástancom popularizácie medicíny. V predslove knihy upozornil na nutnosť zdravotno-osvetovej práce. „Náhľady o účelnosti popularizácie medicíny sa rozchádzajú. Sú lekári, ktorí zastávajú náhľad, že je ich stavu nedôstojná a veci škodlivá. Pokladajú pod svoju dôstojnosť prednášať alebo písať laickému publiku. Sú i takí, ktorí tvrdia, že popularizácia medicíny šíri fušerstvo, učí povrchnostiam, vychováva hypochondrov a podobne. Zastávam stanovisko opačné. Bez popularizovania vedy niet vzdelanostnej úrovne.“⁵¹

49 Poslanie chirurgických dní Kostlivého špecifikoval na prvom ročníku profesor Podlaha, vtedajší predseda Čsl. chirurgickej spoločnosti. Ich hlavným cieľom je: 1. byť trvalou spomienkou na osobnosť a dielo profesora Kostlivého, 2. rozvoj spolupráce medzi slovenskými a českými chirurgmi, symbolom spolupráce a zblížovania chirurgov z Česka a Slovenska, 3. prezentácia výsledkov vedeckej práce a vlastných skúseností. „Kostlivého chirurgické dni mali dávať to, čo nová veda prináša praxi, mali sa stať pružným a obsažným zdrojom informácií o súčasných problémoch a smeroch v chirurgii, najmä v tesnom vzťahu k potrebám širokého zdravotníckeho terénu.“ Stanovený cieľ ako konštatoval profesor Kratochvíl sa podarilo naplniť. KRATOCHVÍL, Milan. Dvadsať rokov chirurgických dní prof. Kostlivého. In *Pokroky v chirurgii XX*. Práce priateľov a žiakov školy Kostlivého, prednesené na XX. Chirurgickom dni 9. decembra 1966 v Bratislave, ktorý usporiadala Československá chirurgická spoločnosť, sekcia československej lekárskej spoločnosti J. E. Purkyňu. Bratislava : Obzor, 1967, s. 8.

50 ČÁRSKÝ, Konštantín. *O chorobách a lekároch*. Bratislava : Slovenský rozhlas, 1944, s. 8.

51 „Škola popularizuje v najširšej miere. [...] Fušerstvo, mastičkárstvo, okurovanie, zaklínanie a hriešna nedbalosť je dôsledkom nevedomosti, ktorá je veľká i u našej inteligencie, hrozivá však u pospolitého ľudu. Nie je zriedkavá otázka kamaráta, advokáta, profesora, položená lekárovi: „Prosím ťa, pán doktor, na ktorej strane to vlastne bolí

Upozorňoval na nevedomosť širokých vrstiev obyvateľstva a presadzoval názor, že zdravotvedu je potrebné sprostredkovať jednoduchou a prístupnou formou.⁵² „Želal by som si, aby každý člen nášho národa vedel aspoň polovicu toho o zdravotvede, koľko vie o náboženstve a cirkevných predpisoch. Vedomosti neprichádzajú samy, od seba. Niekoľkými prednáškami do rádia, alebo za rok raz prednesenými úvahami v Červenom kríži zdravotnú vzdelanosť nášho národa podstatne nezvýšime. Zdravoveda sa musí šíriť metodicky, pravidelne a často, slovom i písmom, formou srozumiteľnou a ľudu prístupnou. Nemáme učiť ľud, ako sa má liečiť, ale máme sa usilovať naučiť ho chápať podstatu choroby. Máme mu prijateľnou formou predniesť základné pojmy hygieny, preventívnej medicíny. [...] Máme ľud naučiť poznať, čo má pokladať za vec vážnu, kedy nemá otáľať, ale dovolávať sa odbornej rady.“⁵³

Práca bola vydaná počas vojny a výrazne predstihla dobu. Monografia je progresívna, vidieť, že otázky zlepšenia zdravotného stavu širokých vrstiev obyvateľstva patrili k jeho prioritám. Počas lekárskej praxe prichádzali za ním pacienti rôznych sociálnych vrstiev a s rôznymi zdravotnými problémami. Ako lekára ho nenechalo ľahostajným, že mnohí z jeho pacientov pri dodržiavaní základných zdravotných pravidiel mohli chorobám predísť. Práca má dôležitý význam z hľadiska prevencie chorôb. Preventívne lekárstvo nebolo súčasťou vtedajšej medicíny, nedostatok lekárov pretrvával naďalej a zdravotníctvo zápasilo s mnohými problémami.

Snahu zvýšiť zdravotné povedomie zdôraznil aj v učebnici z roku 1953 *Chirurgia pre stredné zdravotnícke kádre*, ktorej bol editorom. „[...] kniha je aj pomôckou pre učiteľov zdravotvedy a pracovníkov zdravotníckej osvety. Je vhodná pre poslucháčov stredných škôl, ktorí mienia študovať medicínu, ale daktoré state budú zaujímať i čitateľov so širším všeobecným vzdelaním, ktorí chcú hlbšie nahliadnuť do chirurgických problémov. [...] sme presvedčení, že naša kniha splní svoj cieľ, keďže učí poznávať choroby, radí, ako sa im brániť a ako ich liečiť.“⁵⁴

Popularizačné články zo zdravotvedy uverejňoval pravidelne v mnohých periodikách, ale nová etapa v oblasti zdravotno-osvetovej práci u profesora Čárského nastala po odchode do dôchodku. Keď dovŕšil sedemdesiatku, cítil sa zdravý, plný síl a požiadal o predĺženie pôsobenia na I. chirurgickej klinike. Jeho žiadosti vyhovel, ale o rok neskôr sa pomery na pracovisku zmenili.⁵⁵ Nemohol naďalej na klinike pôsobiť ani ako konzultant a odišiel do dôchodku. Veľmi ťažko sa vyrovnával s novou skutočnosťou. Nechcel byť zbytočným a sedieť so založenými rukami. Po dvoch rokoch vnútorného zápasu si uvedomil, že môže pokračovať v šírení zdravotno-osvetovej práce a zrazu jeho život získal nový zmysel.

keď má človek zapálené slepé črevo?“ Čo má vedieť prostý človek, keď sú takéto vedomosti človeka s akademickým vzdelaním? Koľko desiatok a stovák mladých ľudí zomiera každoročne na zápal slepého čreva len preto, že nemajú ani tušenia o jeho symptomatológii!“ Tamže, s. 5-6.

52 „Veľká je zaostalosť nášho ľudu v zdravotných veciach. Muzeálne rarity zanedbaných onemocnení sú u nás časté. Hernia, siahajúca po kolená a nosená 20 rokov, lipom v krajine skapulárnej, vážiaci 5 kg, ktorý pacient nosí desiatky rokov ako plecniak, nie je vzácnosťou.“ Tamže, s. 7.

53 Tamže, s. 7.

54 ČÁRSKY, Konštantín. *Chirurgia pre stredné zdravotnícke kádre*. Martin : Osveta, 1953, s. 6.

55 AUK, fond RUK, personálne oddelenie – pedagogickí zamestnanci, osobný spis Konštantín Čársky, k. 26. Čársky, K. Žiadosť o predĺženie dôchodku. Stanovisko dekana a rektora.

Písal odborné články, vystupoval v rozhlase, televízii, značnú pozornosť venoval osвете v oblasti zdravého stravovania, zlepšenia celkového životného štýlu. Stravovacie návyky obyvateľstva sa výrazne zmenili a na rozdiel od predchádzajúceho obdobia zdravotníctvo zápasilo s opačným problémom.⁵⁶ Konzumácia vysokokalorických, mastných jedál, sedavý štýl života a i. sa odzrkadlili aj na vzostupe civilizačných chorôb. V jednom zo svojich článkov v roku 1972 upozorňoval na dôležitosť „rozumnej životosprávy“, kde varoval pred prejedaním sa mastnými pokrmi a nedostatkom pohybu. Jeho postoje nestratili nič zo svojej aktuálnosti ani v súčasnosti. *„Nezabúdajme, že za svoje zdravie sme zodpovední sebe, rodine a spoločnosti. Každý z nás má už dnes dosť životných skúseností, aby vedel posúdiť význam rozumnej životosprávy pre uchovanie a zveladenie svojho zdravia. Rast sociálneho a materiálneho blahobytu je spätý so vzostupom tzv. civilizačných chorôb. Menej sa pohybujeme, menej fyzicky pracujeme. Všade sa vozíme autobusmi, trolejbusmi, električkami, vlaky i lietadlá sú preplnené. [...] A voľný čas? Dvoj – a cez sviatky až trojdňové dni pracovného pokoja sa už vžili, pokladajú sa za samozrejmosť. No ľudia ich trávia pri preplnených stoloch, na posedeniach pri televízoroch miesto toho, aby sa tešili z prírodných krás, venovali sa záhradkárstvu a pod. Potom nadmerne tlstnutie, predčasná artérioskleróza, srdcové infarkty, psychoneurózy a farmakofágia hltanie liekov sú následkom zlozvykov, spojených so stravovaním a neraz aj s neúčelným využívaním voľného času. Pravda pri vzniku všetkých spomenutých kazov a výkyvov v ľudskom zdraví zavážia rozličné faktory. No v poprede príčin je prejedanie sa mastnými potravinami a cukrami, obmedzenie aktívneho pohybu a zavše sklon k osobným, rodinným a spoločenským rozoprám rušiacim vzájomné medziľudské vzťahy. [...] Aj voľný čas väčšina trávi pri televízore a bohato obložených stoloch. Nuž účinným preventívnym opatrením je obmedziť prejedanie a zintenzívniť pohyb!“⁵⁷*

Poukazoval aj na riziká spojené s chirurgickou liečbou obéznych pacientov. *„Neobstojí ono príslovie, podľa ktorého vraj v čase núdze: »Kým tlstý schudne, zatiaľ chudý zomrie.« Skutočnosť je iná. Ľudia chudí, svalnatejší, šlachovitejší sú zdravší a oproti chorobám odolnejší. Chirurgovia nemajú radi tlstých pacientov. Rany sa im pomalšie hoja, častejšie zbierajú a dakedy sa po zakašľaní kýchnutí rozpadnú, napriek dobrému zošitiu. V hrubých vrstvách tukového tkaniva sa zle hľadajú dôležité útvary, ktoré chirurg musí chrániť, ošetriť alebo odstrániť. Tzv. »panský pacient« má vždy viac operačného rizika ako chudší, svalnatý, šlachovitý robotník alebo roľník.“⁵⁸*

Ako chirurg s dlhoročnou praxou varoval pred konzumáciou vysokokalorických jedál, ktoré sa podieľali aj na tvorbe žlčových kameňov a kardiovaskulárnych ochoreniach. *„Nadmerným prekrmáním mastnými jedlami pri nedostatočnom fyzickom pohybe, nám pribúda chorých na žlčové kamene, najmä u ženského pohlavia. I keď strava nie je jediným činiteľom pri ich tvorení,*

56 „Podvýživa a častejšie jednostranná výživa mala za následok krátky priemerný ľudský vek, slabšiu stavbu tela, častý výskyt tuberkulózy, anglickej choroby, rôzne stupne kretenizmu a zníženu odolnosť oproti infekčným chorobám. Súčasne všeobecne zvýšenie životnej úrovne, do ktorej spadá aj kvalitnejšia a výdatnejšia strava, sa prejavuje niekoľkými skutočnosťami. Priemerný ľudský vek vyskočil zo 45 na 70 rokov. Deti sú takmer vždy väčšie a zdatnejšie ako rodičia. Infekčné choroby sa vyskytujú iba roztrúsene, sporadicky a nie v epidémiách. Podstatná zmena v stravovaní má aj svoje negatívne stránky. Jeme mnoho. Pribúda nám tučných ľudí. Tuk je tkanivom staroby.“ ČÁRSKY, Konštantín. Správna výživa upevňuje zdravie a predlžuje život. In *Výživa a zdravie*, 1960, roč. 5, č. 9, s. 195-196.

57 ČÁRSKY, Konštantín. Aj mnoho dobrého škodí. In *Výživa a zdravie*, 1972, roč. 17, č. 12, s. 265-266.

58 ČÁRSKY 1960, s. 195.

predsa zaváži, lebo za vojny, pri nedobrovoľnej striedanosti sa vyskytovali podstatne zriedkavejšie. Pribúda nám aj zväpenatenia tepní. I keď je to choroba staroby, súvisí s výživou. Je častejšie u ľudí, ktorí jedia opulentne a ktorí konzumujú mnoho živočíšnych tukov. Jeme veľa konzerv, zabúdame na význam surovej stravy, v podobe ovocia, zeleniny, šalátov a jedál čerstvo pripravených.⁵⁹ Čársky patrila medzi lekárov, ktorí propagovali nový životný štýl, dôležitosť konzumácie ovocia, zeleniny, zdravé jedlá a pohyb. Nový trend životosprávy sa začal čoraz viac uplatňovať aj na Slovensku.

Vo svojich prácach sa dotkol aj problematiky alkoholizmu.⁶⁰ Podobne ako v predchádzajúcom období počet osôb závislých na alkohole predstavoval jeden zo závažných problémov v zdravotníctve. Napriek prijatým legislatívnym opatreniam a novým liečebným a preventívnym metódami výsledky neboli povzbudzujúce. Jeho prístup k riešeniu tohto problému bol radikálny. „Neodporúčam piť akýkoľvek alkohol, ani pivo, sústavne, pravidelne. Odsudzujem rozšírený zvyk piť pivo spolu s destilátmi. Neradím piť víno alebo destiláty, keď sme sami, zásadne nie v práci a na pracovisku. Páči sa mi zásada môjho nebohého učiteľa. Radil siahnuť po kvalitnom alkohole výlučne po západe slnka, večer, po skončenej práci, na osvieženie a preladenie. [...] Pre alkoholizmus trpí nielen ním postihnutý jednotlivec, ale aj jeho užšie-širšie prostredie, rodina, pracovisko, spoločnosť. Azda je zbytočné spomínať u alkoholikov časté rodinné rozvraty, zanedbanú výchovu detí, lúpeže, násilia, dopravné zmrzačenia. [...] Radíme, aby sa stal abstinentom ten, kto je slaboch, kto sa nevie ovládať, nevie pobadať, kedy má dosť, nevie si dať rozkaz „prestáť“ a aj ho splniť. Mládeži alkohol mimoriadne škodí, nie iba pre ľahkosť návyku, ale aj zdravotne. Jej prospieva dôsledná, uvedomelá výchova k zdržanlivosti. Spoločnosť si má túto úlohu uvedomiť a cieľavedome ju plniť.“⁶¹

Ako lekár organizoval šport. Tvrdil, že čo sa nehýbe, zakrpatie.⁶² Mal obrovskú radosť, keď k športu pritiahol stovky mladých ľudí, pri ktorom získavali zdatnosť, húževnatosť, vytrvalosť. Bol horolezec, videl svet z mnohých tatranských štítov. Lyžoval a podmanila si ho aj kanoistika. Okrem ročného predsedovania v horolezeckom zväze po vojne „šéfoval“ takmer tridsať rokov našej kanoistike.⁶³ Sám sa jej aktívne venoval. Rád chodil do prírody aj na poľovačky, ozajstné poľovníctvo spojené s ochranou zveriny považoval za ušľachtilý šport.

Profesor Čársky v oblasti zdravotvedy publikoval stovky článkov a zastával názor, že zdravie sme vtedy, keď sme schopní telesne a duševne odolávať chorobám. Tvrdil, že nielen lieky, ale najmä

59 ČÁRSKY 1960, s. 195-196.

60 „Jedným - až tisícročia pretrvávajúcim zlozvykom ľudského plemena - je nemierne pitie alkoholu. [...] Pije sa všade, aj u nás, škoda, že pričasto nerozumne. Príčin bude viacero. Zaváži ľahký prístup k alkoholu a dostatok prostriedkov, najmä u rozumove nevypelých, nezrelých ľudí zadovážiť si ho. Medzi príčinami prídu do úvahy aj všeobecne dobré zárobkové možnosti. Zlozvyk donedávna vlastnosť mužov, sa ujíma aj u žien, žiaľ, i u chlapcov a dievčat. V pití alkoholu zaujímame v svetovom meradle popredné miesto.“ ČÁRSKY, Konštantín. O tých, čo prídu po nás. In *Výživa a zdravie*, 1973, roč. 18, č. 12, s. 268.

61 ČÁRSKY, Konštantín. O tých, čo prídu po nás. In *Výživa a zdravie*, 1973, roč. 18, č. 12, s. 269.

62 „Relaxácii sa máme venovať denne i keď si nahovárime, že pre ňu niet času, ani vhodných podmienok. Životné tempo nás núti k aktivite, k vypätému plneniu nezbytných úloh. No predsa si máme nájsť hodinku pre uvoľnenie mysle a osvieženie tela v intenciách takzvaného aktívneho odpočinku. Hodí sa preto prechádzka, v lete kúpanie, v zime korčuľovanie, lyžovanie, sánkovanie. Máme čaročarú prírodu. Krajšiu ako krčmy a kaviarne. [...] V prospech svojho zdravia sa musíme mnohému naučiť a zlozvykom odučiť. Z vecí najprospešnejších je rozumná životospráva. Jej podstatnou súčasťou je turistika.“ ČÁRSKY, Konštantín. Turistika a zdravie. In *Výživa a zdravie*, 1964, roč. 9, č. 5, s. 98.

63 ZERER, Anton. Zapálený zlatokop zdravia. (Čársky, Konštantín). K osemdesiatke profesora Konštantína Čárskeho. In *Pravda*, roč. 60, č. 80 (4. 4. 1979), s. 8.

celková zmena stravovacích návykov a zdravý životný štýl je cestou k úspešnému zdolávaniu chorôb.⁶⁴ Napriek všetkým dosiahnutým úspechom zostával až do smrti skromným človekom. Prvú chirurgickú kliniku v Bratislave viedol 29 rokov. Do dôchodku odišiel ako 72-ročný. Zomrel 23. mája 1987 vo veku 88 rokov.

Záver

Čo bolo charakteristické pre tieto dve osobnosti? V profesionálnej sfére dosiahli mimoriadne úspechy, svojím vkladom prekročili rámec československej chirurgie. Pochádzali z rozdielnych spoločenských pomerov. S. Kostlivý vyrastal v intelektuálnej rodine, ktorá patrila k vyššej strednej vrstve. Bol voľnomyšlienkar, vynikal eleganciou, jemným spoločenským a empatickým správaním, bol profesionál za každých okolností. V jeho osobe sa skĺbila vysoká odbornosť s manuálnou zručnosťou chirurga. Ako chirurg, ktorý dennodenne čelil stresu, dokázal sa za každých okolností ovládať. Pri operácii nikdy nezvyšoval hlas a neznervózňoval ostatných. Jeho najtvrdšia nadávka bola „Vy Indiáne!“ Ak o niekom zapochyboval, odzneli vzácne slová vrcholného odsúdenia. „Mám obavy, že X.Y. nie je charakter.“⁶⁵ Profesor Kostlivý sa výrazne zapísal do dejín slovenskej chirurgie. Na Slovensku pôsobil dvadsaťdva rokov ako prednosta najvýznamnejšieho chirurgického pracoviska, I. chirurgickej kliniky Lekárskej fakulty UK.

K. Čársky sa narodil v sedliackej rodine, kde materiálne pomery neboli najlepšie. Bez finančnej pomoci brata – lekára, ktorý mu bol vzorom, len ťažko mohol pomýšľať na ďalšie štúdium. Nezaplnil očakávanie hlboko veriacej matky, aby sa stal kňazom. Jeho túžbou bolo pomáhať pri záchrane ľudských životov, prinavracat' zdravie a zmierňovať ľudské utrpenie, čomu zasvätil celý svoj profesionálny život. Obidvaja profesori sa vyznačovali silným charakterom, zmyslom pre spravodlivosť, mali vnútornú integritu a vášeň pre chirurgiu. Nakoniec sa stali aj príbuznými. Čársky sa oženil s Kostlivého dcérou. Okrem morálnych a profesionálnych kvalít vlastnili zriedkavý dar, nesmierne dôležitý pre najlepších manažérov – schopnosť vytiahnuť z tých druhých to najlepšie, čo v nich je. Ich žiaci a spolupracovníci využívali talenty, ktoré im boli dané, a na ich výsledkoch mohla budovať nasledujúca generácia a postúpiť na ceste za poznáním o krok vyššie.

64 SLOBODOVÁ, Elena – KLIMO, František. Sto rokov od narodenia prof. MUDr. Konštantína Čárskeho. In *Slovenský lekár*, 1999, roč. 9. (23), č. 10-11, s. 476.

65 ČÁRSKY 1947, s. 639.

Cituj:

FALISOVÁ Anna – OZOROVSKÝ Vojtech: Stanislav Kostlivý a Konštantín Čársky – elity slovenskej chirurgie. In *Forum Historiae*, 2018, r. 12, č. 1, s. 99-113. ISSN 1337-6861.

...

PhDr. Anna Falisová, CSc.
Oddelenie dejín vedy a techniky
Historický ústav SAV,
P. O. Box 198,
Klemensova 19,
814 99 Bratislava
histfali@savba.sk

doc. MUDr. Vojtech Ozorovský CSc.
Univerzita Komenského v Bratislave UK
Lekárska fakulta
Ústav sociálneho lekárstva a lekárskej etiky
Sasinkova 2
813 72 Bratislava
vojtech.ozorovsky@fmed.uniba.sk